

ضرورت رعایت احکام «رضاع» در تأسیس و گسترش بیمارستانهای دوستدار کودک

نویسنده: محمد مهدی اصفهانی

(مدرس علوم بهداشتی - تغذیه و اخلاق و تاریخ پزشکی)

● مقدمه:

انطباق خدمات بهداشتی درمانی با موازین شرع مقدس اسلام، آگاهی و مراعات احکام مربوط به خویشاوندی رضاعی در ساختار ارائه خدمات مراکز ترویج تغذیه با شیرمادر و بیمارستانهای دوستدار کودک که بحمدالله تعداد آنها به سرعت در حال افزایش است ضروری است، لذا بر آن شدیم که در این مقاله اصول کلی مربوط به کاربرد احکام رضاع در این مراکز و بیمارستانهای دوستدار کودک را مطرح و ضرورت آنرا یادآوری کنیم.

● شیرمادر در رهنمودهای اسلامی

چهارده قرن قبل از نهضت جهانی بازگشت به شیرمادر، قرآن کریم بعنوان قانون اساسی اسلام و سرچشمه اصلی احکام و رهنمودهای اسلامی به صراحت، دقت و ریزه کاری مسأله بسیار مهم تغذیه با شیرمادر را در آیات ۲۳۳ سوره بقره، ۱۵ سوره احقاف، ۱۴ سوره لقمان، ۶ سوره طلاق، ۲۳ سوره نساء و به زبان اشاره و بیان غیرمستقیم در آیات ۲ سوره حج و ۷ و ۱۲ سوره قصص عنوان نموده است و با در نظر گرفتن اینکه ورود به مسائل غیر کلی در قانون اساسی نمایانگر اهمیت فوق العاده یک مسأله است، لذا طرح مسأله تغذیه با شیرمادر، مدت حداقل و مدت توصیه شده شیردادن، دگرگونی و تحول مداوم در رشد و نمو کودک در طی دوره دو ساله آغاز زندگی، حق شیردادن، حق شیرخوردن، مسئولیت پدر و سرپرست در تأمین تغذیه کودک با شیرمادر، ضرورت مشاوره بهنگام از شیر گرفتن، مراعات امر و نهی الهی در موضوع شیرمادر، تغذیه

شیرمادر به عنوان مناسب ترین غذا، نوشیدنی و ماده ایمنی بخش از مظاهر لطف عمیم پروردگار نسبت به کودکان و از شگفتی های نظام آفرینش در طول قرون و اعصار به عنوان مهمترین عامل حفظ و بقای کودک، مورد استفاده نسل بشر قرار داشت و تنها در کمتر از ۲ قرن گذشته، این اشتباه تاریخی و بزرگ به دلایلی که مجال دیگر می طلبد توسط انسان صورت گرفته است که آنرا با شیر حیوانات با تغییر یا بدون تغییر جایگزین نموده است.

امروزه بر اساس آگاهی های قابل استناد می توان ادعا کرد که حاصل این اشتباه تاریخی مرگ میلیونها کودک، در طی این دوره فاصله گرفتن از فطرت و به فراموشی سپردن حق شیرخوردن و شیردادن و وظیفه شیردهی است (۱) چنانکه یونیسف معتقد است، اگر هم اکنون همه مادران جهان شیردادن به شیرخواران خود را عهده دار گردند دست کم سالیانه از یک میلیون مورد مرگ کودکان پیشگیری خواهد شد.

با در نظر گرفتن پیشرفت های پر دامنه علوم مختلف و گسترش پژوهشهای کاربردی، در ۱۶ سال اخیر یک نهضت جهانی برای بازگشت به شیرمادر آغاز شد و عملاً بعد از اعلامیه تاریخی «اینوچنتی Inocenti» در مورد ترویج تغذیه با شیرمادر و تبدیل بیمارستانهای موجود به بیمارستانهای دوستدار کودک و Baby friendly Hospital و فراهم کردن زمینه تغذیه کودکان از شیر مادران خود یا احتمالاً شیر سایر مادران، شیرمادر به عنوان یک انتخاب بدون جایگزین همسنگ، مورد توجه تمام محافل پزشکی جهان، منطقه ای و ملی قرار گرفته است. از آنجا که در

اگرچه شروع پژوهش در شناخت ارزش شیرمادر از دیدگاه علمی منحصر به چند سال اخیر نیست بلکه سالیان درازی است که در این خصوص کار و تحقیق شده است لیکن تراکم و تمرکز کارهای انجام شده حقیقتاً در دو دهه اخیر و بخصوص ۶-۵ سال گذشته صورت گرفته است تا جائیکه اینک دانش روز با اطمینان خاطر به این نتیجه رسیده است که هیچ جایگزین معادلی برای شیرمادر نه وجود دارد و نه قابل پیش بینی است.

جامعه نیز با داشتن فرزندان سالم و متعادل، کاهش وابستگی اقتصادی، کاهش بیماریها و متعاقباً کاهش مصرف دارو و امکانات پزشکی و افزایش بار عاطفی بهره مند می گردد (۱۴).

● بیمارستانهای دوستدار کودک

بر پایه مجموعه مطالب ذکر شده نهضت جهانی ترویج تغذیه با شیرمادر به رهبری سازمان جهانی بهداشت و یونیسف از ۱۹۷۹ با پیشنهاد منع تبلیغات مربوط به شیرخشک و تدوین آئین نامه بین المللی بازاریابی جانشین شونده های شیرمادر به سال ۱۹۸۱، مطرح ساختن استراتژی G.O.B.I.F.F.F توسط یونیسف برای تأمین رشد و بقای کودک با تأکید بر شیرمادر، اعلامیه اینوچنتی Inocenti در مورد اقدامات هماهنگی که در جهت تغذیه با شیرمادر باید صورت گیرد (در ۱۹۹۰) و حرکت تبدیل تدریجی بیمارستانها به بیمارستانهای دوستدار کودک و نیز تعهدات سران کشورها در همان سال ۱۹۹۰ برای فراهم ساختن زمینه تأمین رشد و بقای کودک، بکارگیری مجدد و گسترده شیرمادر را در سطح جهانی فراهم ساخته و حتی در موارد متعددی که برای کودک دسترسی به شیرمادر خودش میسر نیست از شیرمادران داوطلب بصورت سازمان یافته (بانک شیر) یا بر حسب مورد استفاده می شود. در کشور ما نیز بحمدالله تعداد زیادی از بیمارستانها شرایط بهره گیری از شیرمادر را برای کودکان خود در طول نگهداری یا بستری شدن کودک در بیمارستان فراهم آورده اند و حتی فراتر از این استفاده از شیر دایه را برای کودکان تجربه می کنند.

ممکن است در بیمارستانهای دوستدار کودک به ۲ گونه از

کودکان نارس با شیرمادر (و جایگزین ساختن سن فیزیولوژیک بجای سن تقویمی در تعیین حداقل زمان شیرخواری)، مشاوره در چگونگی تأمین شیرمادر برای کودک بهنگام جدائی زوجین، رابطه خویشاوندی بر پایه تغذیه با شیرمادر و بالاخره هم آغوشی مادر و نوزاد وظایف و نکته های دیگر در متن آیات قرآنی حاکی از اهمیت فوق العاده شیرمادر و توجه ویژه پروردگار رحمن نسبت به کودکان و مادران است (۲) در احادیث منقول از حضرت رسول اکرم (ص) و ائمه معصومین علیهم السلام به عنوان توضیح و تبیین این مهم، نکات مهمی به چشم می خورد از جمله بی مانندی شیرمادر برای فرزند خودش (۳) ضرورت استفاده نوزاد از آغوز به عنوان یک حق (۴)، ضرورت شیردادن به کودک حداقل به مدت ۲۱ ماه و اطلاق ستم به کاستن از این مقدار (۵) عدم غفلت از اهمیت تغذیه تکمیلی پس از ۶ ماهگی (۶) و توصیه به شیردادن به کودک بمدت ۲ سال تمام (۷) و بلا اشکال بودن مواردی که بیش از ۲ سال شیرخوردن ضرورت پیدا می کند (۸)، تأکید بر تغذیه انحصاری exclusive در ۶ ماه اول زندگی به عنوان تأمین کننده غذا و آب مورد نیاز (۹) توصیه به شیردادن از هر دو پستان در هر بار شیردادن (۱۰) تأکید بر تغییرات تدریجی ترکیب شیرمادر به تناسب نیاز کودک، ضرورت اجتناب از جداسازی کودک از مادر پس از تولد و به عبارت دیگر توصیه به هم اتاقی Rooming in یا فراتر از آن هم آغوشی مادر و نوزاد (۱۱)، سفارش به شیردادن بهنگام شب (۱۲) مطرح ساختن راز تداوم شیردهی و فزونی شیرمادر در قالب مکرر به پستان گذاشتن طفل و در نهایت عنوان کردن شیردادن از پستان به عنوان جهاد در راه خدا و مایه تقرب به ذات ربوبی و جلب مرضاة او، همچنین در رهنمودهای اسلامی نکات بسیار ظریف ناشناخته یا کم شناخته ای همچون دامنه وراثت غیر کروموزومی به موازات وراثت کروموزومی، تعریف افتراقی میان سقط و تولد پیش از وقت و ... وجود دارد (۱۳) که اگرچه پیگیری و تحقیق در این زمینه ها بسیار جالب و سودبخش است لیکن با بحثی که فعلاً دنبال می کنیم فاصله دارد.

● شیرمادر دریافته های علمی روز

(وراثت غیر کروموزومی، وراثت کروموزومی) به ضرورت به‌گزینی در انتخاب دایه تأکید شده است. (۱۶)
 اکنون به شرایط تحقق رابطه خویشاوندی رضاعی می‌پردازیم:

- ۱- شیر مورد استفاده شیر خوار باید از پستان بانوئی باشد که به دنبال یک ازدواج مشروع باردار شده و به دنبال پایان یافتن حاملگی و یا زایمان ترشح شیر از پستان او آغاز شده باشد.
- ۲- بهنگام شیر خوردن، طفل پستان دایه را مستقیماً در دهان گرفته و بمکد، شیر دوشیده شده یا دگرگون شده (مثلاً تبدیل به پنیر) فاقد اعتبار ایجاد پیوند خویشاوندی است، مکیده شدن شیر از پستان به شرحی که از ورود به آن در اینجا خودداری می‌کنیم با تحریک سیستم هومورال، نوعی همبستگی و تصرف در فیزیولوژی مادر توسط کودک و تغذیه همزمان کودک با شیر مادر در یک پیوند دو جانبه تله فیزیولوژیک است - شرط تغذیه مستقیم طفل از پستان دایه که در مذهب امامیه از شروط اصلی و قطعی است در سایر مذاهب اسلامی، مثلاً برادران اهل سنت مورد تأکید نیست.
- ۳- شیر خواری در ۲ ساله اول زندگی طفل واقع گردد.
- ۴- مقدار شیر خورده شده توسط طفل مصداق موارد زیر یا یکی از موارد زیر باشد:

الف - به ظن کارشناسی استحکام استخوان و روئیدن نسوج طفل با شیر دایه محقق باشد.

ب - شیر خوار لااقل ۱۵ مرتبه از دایه واحدی شیر بخورد بنحوی که در این میان از شیر مرضعه (دایه) دیگری استفاده نکند.

ج - لااقل یک شبانه روز شیر خوار بطور کامل از شیر دایه مشخصی تغذیه نماید.

۵- شیر دایه متسبب به مرد واحدی (شوهر دایه) باشد.

۶- بعضی شرایط فرعی دیگر همانند حیات دایه بهنگام شیر دادن نیز مطرح است که عملاً خلاف آن اتفاق نمی‌افتد. باین ترتیب اگر کودک با شرایط ذکر شده از دایه ای شیر بخورد، وی از نظر خویشاوندی همانند فرزند آن دایه و همسر دایه تلقی خواهد شد و در پی آن پدران و مادران دایه و همسر دایه نیز در واقع اجداد و جدّه‌های کودک به حساب خواهند آمد

شیر بانوان شیردهی که مادر طفل بیمار نیستند استفاده شود.
 الف - شیر دوشیده شده و نگهداری شده بانوان داوطلب یا طرف قرارداد واجد صلاحیت‌های بهداشتی
 ب - دعوت از بانوان شیرده واجد صلاحیت‌های بهداشتی بر حسب مورد برای شیر دادن مستقیم به اطفال بیمار.
 لازم به تذکر است که شکل دوم گاهی در جریان حوادث طبیعی مثل زلزله و سیل به شدت مورد ابتلا و شاید بر حسب ضرورت اجتناب ناپذیر باشد. چنانکه اینجانب در جریان زلزله ویرانگر طبرس در شهریور ماه ۱۳۵۷ این مسأله را تجربه نموده‌ام.

از آنجا که این مطلب با عنوان بانک شیر یا بدون چنین عنوانی می‌بایست با رعایت موازین شرعی صورت گیرد لذا لازم است اشاره ای به بحث رضاع و شرایط تحقق آن داشته باشیم. البته خویشاوندی بر پایه رضاع نه تنها امر ناخوشایندی نیست بلکه مایه گسترش الفت در جامعه و پیوستگی بیشتر میان افراد است لیکن عدم توجه به پیامدهای این پیوند خویشاوندی ممکن است عواقبی نامطلوب و توأم با حلال کردن حرام خدا و حرام کردن حلال خدا داشته باشد که مسأله کوچک و قابل اغماضی نیست.

● رضاع یا ارتباط خویشاوندی بر پایه تغذیه با شیر مادر

رضاع در لغت به معنای شیر خوردن از پستان و در اصطلاح فقهی شیر خوردن کودک از پستان دایه طبق شرایط ویژه است که موجب نوعی رابطه همبستگی خانوادگی بموازات خویشاوندی نسبی می‌گردد. پایه و ریشه اصلی ایجاد این همبستگی، استناد به آیه ۲۳ سوره نساء در مورد موارد تحریم ازدواج «... واماها تکم اللاتی ارضعنکم و اخواتکم من الرضاعه ...» و احادیث متعددی است که حاکی از حرمت ازدواج با محارم ناشی از رضاع است (۱۵)

در آموزشهای اسلامی با دقت خاص به اثرات رضاع بر سلامت جسمی و روانی کودک شیر خوار توجه شده و ضمن مطرح کردن موضوع شگفت‌انگیز و ناآشنا برای دانش روز تحت عنوان «وراثت و ویژگیهای خلقی و رفتاری از طریق رضاع

بهره‌گیری از شیر رایگان روشن می‌شود، اضافه می‌نماید در مواردی که نسبت به تحقق مجموعه شرایط فوق تردید باشد بر اساس قاعده استصحاب در فقه، بنا بر عدم برقراری ارتباط رضاعی خواهد بود.

و بر همین پایه برادران و خواهران دایه و همسرش در جایگاه روابط خویشاوندی همانند خویشاوندان نسبی کودک قرار خواهند گرفت. از آنچه که در این مختصر آمد چگونگی انطباق عملکرد بیمارستانهای دوستدار کودک با موازین شرع به هنگام

منابع:

- ۱- با استنباط از آیه ۲۳۳ سوره بقره
- ۲- مشروح این نکات را در کتاب «تغذیه با شیرمادر و مسأله خویشاوندی رضاعی» انتشارات دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران - ۱۳۷۴ آورده‌ایم.
- ۳- اشاره به حدیث نبوی (ص): لیس للصبی لبن خیر من لبن امه - وسائل الشیعه جلد ۱۵
- ۴- حق لباً - رجوع شود به منبع شماره ۲
- ۵- عن ابي عبدالله (ع) - الرضا واحد و عشرون شهراً فما نقص فهو جور علی الصبی - وسائل الشیعه جلد ۱۵.
- ۶- منبع شماره ۲
- ۷- همان منبع
- ۸- اشاره به روایت سعدبن سعد اشعری از حضرت امام رضا (ع) و مسائل
- ۹- اشاره به روایاتی که به تأمین همزمان آب و غذای طفل بطور کامل اشاره دارد - منبع شماره ۲
- ۱۰- همان منبع
- ۱۱- با الهام از آیه ۲ سوره حج و احادیث مربوط ذکر شده در منبع شماره ۲
- ۱۲- فان اسهرها لیلۃ ... منبع شماره ۲
- ۱۳- اشاره به قضاوت حضرت امیرالمؤمنین (ع) به شرحی که در کتاب دیات و مسائل الشیعه و نیز کتاب الفقه علی مذاهب الاربعه نوشته دکتر عبدالرحمن الجزیری آمده است.
- ۱۴- منبع شماره ۲
- ۱۵- فقه الامام الصادق (ع) جلد ۵
- ۱۶- منبع شماره ۱۵

بمناسبت برگزاری اولین کنگره سراسری انطباق امور پزشکی با موازین شرع مقدس
تهران - آبانماه ۷۴

رهبر معظم انقلاب حضرت آیت‌الله خامنه‌ای:

**زنان باید در هر رشته‌ای که استعداد آن را دارند و با
ساختمان وجودی آنان نیز تناسب دارد، وارد شوند.**

دبیرخانه شورایعالی انطباق امور پزشکی با موازین شرع مقدس
معاونت امور دانشجویی، فرهنگی، حقوقی و مجلس
وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی